

УДК 343

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХАБАРНИЦТВА

*Маланчук Петро Михайлович,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства ННІ права,
Сумський державний університет*

*Кандиба Юлія Олексіївна,
студентка IV курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

У статті узагальнено поняття криміналістичної характеристики хабарництва, а також з'ясовано, що під дослідженням криміналістичної характеристики хабарництва розуміється з'ясування характеру злочину та його кримінально-правова кваліфікація. Визначені головні причини складності розслідування хабарництва.

З'ясовано, що особливістю предмета хабара являється виключно майновий характер, оскільки отримання хабара відноситься до корисливих злочинів. До предмета хабара слід відносити майно, право на майно або інші дії майнового характеру.

Проаналізовано особливості механізму вчинення хабарництва. На відміну від інших злочинів для нього характерні певні особливості. Зокрема, його суб'єктивна сторона має обов'язково складатися із двох елементів – хабародавця та хабарника, взаємовідносини між якими мають прихований характер.

Визначено, що одним із найбільш значущих елементів криміналістичної характеристики хабарництва є способи вчинення злочину, які різняться, адже охоплюють значний діапазон прагнень різноманітних осіб у тій чи іншій сфері посадової діяльності.

Проаналізовано та з'ясовано, що важливе місце при розгляді питання криміналістичної характеристики хабарництва має місце спосіб приховування злочину. Незважаючи на різноманіття структур, де ті чи інші вигоди можуть бути одержані за хабарі, способи їх приховування досить типові. Дані способи розглянуті в роботі.

Щодо місця давання хабара, з'ясовано, що в залежності від предмета, він може бути двох видів матеріалізований та документальний. В залежності від цього визначені типові місця, які властиві обом видам.

У підсумках дане власне визначення поняття криміналістичної характеристики хабарництва під яким слід розуміти систему взаємоузгоджених фактичних даних та заснованих на них наукових висновків та рекомендацій про особливості розслідування даного виду злочинів.

Ключові слова : хабарництво, хабарник, криміналістична характеристика хабарництва, місце вчинення хабарництва, спосіб вчинення хабарництва.

Malanchuk P. M., Kandyba Yu. O. Forensic Characteristic of the Bribery. The article generalizes the notion of forensic characteristics of bribery, as well as it was found that under the study of forensic characteristics of bribery it is understood to clarify the nature of the crime and its criminal-legal qualifications. The main reasons for the complexity of the investigation of bribery are determined.

It was found out that the feature of the subject of bribery is solely property, since the receipt of a bribe refers to mercenary crimes. The subject of a bribe should be the property, the right to property or other actions of property nature.

The peculiarities of the mechanism of committing bribery are analyzed. Unlike other crimes for him, certain features are characteristic. In particular, his subjective side must necessarily consist of two elements - the bribe-taker and bribe-taker, whose relationship between them is of a hidden nature.

It has been determined that one of the most significant elements of the forensic characteristics of bribery is the ways of committing crimes that differ, since they cover a large range of aspirations of various individuals in a particular area of official activity.

It was analyzed and found out that an important place in considering the issue of forensic characteristics of bribery is the method of concealing a crime. Despite the variety of structures where these or other benefits can be obtained for bribes, the ways of concealing them are quite typical. These methods are considered in the work.

Regarding the place of giving a bribe, it was found that, depending on the subject, it can be of two types materialized and documentary. Depending on this, there are typical places that are common to both species.

In summary, this definition of the concept of forensic characteristics of bribery, which should be understood as a system of mutually consistent factual data and the scientific conclusions and recommendations based on them on the peculiarities of the investigation of this type of crime.

Keywords : bribery, bribe taker, forensic characteristic of bribery, place of committing bribery, way of committing bribery.

Актуальність дослідження. Сучасна криміногенна обстановка в економіці нашої держави являється одним із важливих факторів, що визначає актуальність боротьби із корупцією. Найбільш розповсюдженим та небезпечним корупційним злочином, по праву, визнається хабарництво. Воно порушує нормальний режим управлінської діяльності державних органів, установ та організацій, деформує правосвідомість громадян, створюючи у них уявлення про можливість задовольнити свої потреби шляхом підкупу службових осіб.

Розгляд питання щодо криміналістичної характеристики хабарництва актуальний тим, що на підставі дослідження отримуються важливі висновки для організації розслідування та кваліфікації даного злочину.

Дослідженням різних аспектів криміналістичної характеристики хабарництва наукові роботи присвячували такі вчені як Н. Р. Палій, І. В. Сервецький, В. Ю. Шепітько, Є. В. Пряхіна, О. М. Суворов, Я. Митков, Р. О. Асеев та інші. Проте розуміння поняття та структури криміналістичної характеристики хабарництва потребує окремого додаткового аналізу.

Метою статті є поглиблений науковий аналіз криміналістичної характеристики хабарництва.

Виклад основного матеріалу. Результати розслідування будь-якого кримінально-караного діяння залежить від навичок слідчого проникати не лише в кримінально-правову, а й криміналістичну

сутність. Слідчий повинен мати чітке уявлення про типові криміналістично значимі особливості різних видів злочинної діяльності, а також вміти виявляти криміналістичну інформацію в кожному конкретному злочині та співставляти її з криміналістичною характеристикою відповідного виду злочину.

Під дослідженням криміналістичної характеристики хабарництва розуміється з'ясування характеру злочину та його кримінально-правова кваліфікація.

У понятті хабарництва поєднуються три взаємопов'язаних за об'єктивною стороною, кримінально-караних діяння: одержання хабара, давання хабара, провокація хабара.

В. Ю. Шепітько та В. А. Журавль вказують на те, що у реальності практично не можливо доказати причетність певної людини до одержання або давання хабара. Для цієї думки вчених є певні причини:

- 1) особливість специфіки характеру злочину, адже спілкування двох осіб відбувається конфіденційно;
- 2) відсутність та недостатність традиційних слідів злочину;
- 3) одномоментний характер дій під час передачі хабара;
- 4) іноді – завуальованістю предмета хабара;
- 5) особливий предмет доказування;
- 6) складний характер фіксування дій хабародавця і хабароодержувача [1, с. 13].

Для з'ясування криміналістичного характеру хабарництва слід розглянути найбільш важливі ознаки, до яких належать: предмет хабара; механізм здійснення хабарництва; способи готування, передавання і приховування хабара; обстановку вчинення хабарництва; місце, час здійснення хабарництва; типові сліди; особу злочинця (хабародавця і хабароодержувача) та мотиви його поведінки.

Одержання та давання хабара відноситься до корисливих злочинів, які характеризуються особливим предметом, який носить майновий характер [2, с. 470]. Предмет хабара досить різноманітний, адже ним можуть бути, як певне майно, грошові кошти, цінні папери, інші матеріальні цінності, які наділяються високою ціною вартістю; право на майно, як приклад, документи, що надають право на отримання майна, володіння, користування та розпорядження майном, а також документи, які надають право вимоги для виконання зобов'язань майнового характеру тощо; будь-які інші дії майнового характеру, це може бути передача майнової вигоди або повна відмова від неї.

Не можна відносити до предмета хабаря – послуги, вигоди немайнового характеру (наприклад, написання певною особою схвальної публікації про певну особу у засобах масової інформації), під такими діями можна розуміти некорисливе зацікавлення при зловживанні владою чи службовим становищем [3, с. 420]. Стосовно передачі предмета хабара, то потрібно зауважити, що такі дії проводяться без свідків, в переважній більшості це проводиться наодинці, у нелюдному місці. Бувають випадки, що передача хабара здійснюється через посередника, який як і інші учасники зацікавлений у збереженні таємниці злочину, адже його дії також оплачуються [4, с. 829]. В більшості випадків, хабар отримує не особисто службова особа, а інша людина, якій довірено здійснити такі дії.

Щодо механізму вчинення хабарництва, то в науковій літературі зазначається, що він має певні особливості, які різняться з іншими злочинами. Зокрема, його суб'єктивна сторона має обов'язково складатися із двох елементів – хабародавця та хабарника, взаємовідносини між цими суб'єктами злочину мають прихований характер.

Злочинний механізм хабарництва та взаємодія елементів його криміналістичної характеристики – є двома загальними кримінальними ситуаціями. Перша ситуація охоплює механізм злочинної домовленості спільників і передачу предмета хабара-підкупу. Друга ситуація – це механізм службових діянь (бездіяльності) службової особи, яка перебуває у змові із хабародавцем

(безпосередньо або через посередника) з розрахунком отримання хабара-винагороди. Відповідно до цих двох ситуацій, механізм злочину може розгортатися у двох головних напрямках:

1) зацікавлена особа (хабародавець або посередник) передає хабарнику предмет хабара-підкупу. У цьому випадку не важливо, здійснюються чи ні певні службові дії на користь хабародавця, злочин вважається закінченим. Під час таких дій залишаються своєрідні матеріальні сліди, а саме предмет злочинних діянь, матеріал упаковки, відбитки рук тощо, а також інші риси у вигляді виявлення зацікавленості хабародавця стосовно вирішення питань, які є визначеними ще до вчинення певних дій (наприклад, отримання вигод матеріального характеру, пільг, вирішення підприємницьких, житлових, трудових, побутових питань), а також присутні риси, які підтверджують факти можливостей задоволення певних інтересів службовою особою;

2) предмет хабара-винагороди передається службовій особі, тільки за умови, що певна особа-посадовець вчинить конкретно-визначені дії на користь зацікавленої особи (одержання очікуваного результату). У цьому випадку, також залишаються певні сліди, які відображують дії або утримання від них службовою особою, а також залишаються матеріальні сліди у вигляді документів, змін, які внесені до цих документів, видача кредитів, пільг, надання замовлень, а також сліди поведінки службової особи, які закарбувалися у пам'яті осіб, які мали відношення до дій службової особи [5, с. 409].

Вагомим елементом криміналістичної характеристики хабарництва є способи вчинення протиправних діянь. Способи давання хабара вельми багатоманітні, адже вони охоплюють значний спектр прагнень різних осіб у тій чи іншій сфері посадової діяльності.

Зважаючи на звичні способи давання хабара, зважаючи на практику розслідування даного злочину, слід зауважити, що на даний час такі способи змінилися. До них можна віднести такі способи:

- передання державної власності за заниженими цінами безпосередньо підприємствам, такий спосіб передачі виключає передачу через аукціони;
- надання дозволу на створення комерційної структури з подальшою передачею в них грошових коштів підприємства;
- укладення збиткової для держави комерційної угоди, пов'язаної із переданням в оренду будинків та інших об'єктів;
- видача банківського кредиту та позички без отримання зобов'язань щодо їх повернення;

- допомога у створенні фіктивного підприємства без його юридичного оформлення та реєстрації у державних структурах;

- давання хабара адміністративним, податковим органам задля підтримки недобросовісної конкуренції з боку окремих підприємців;

- надання пільгових ліцензій для відкриття тієї чи іншої комерційної структури;

- підробка документів проведеної ревізії, аудиторської перевірки, даних про оподатковувані грошові кошти, підроблення податкових декларацій та ін [7, с. 149].

Вагоме місце поміж елементів криміналістичної характеристики хабарництва займає спосіб приховування дій, які пов'язані із хабарництвом. Під способами приховування злочинів розуміється певна система прийомів, що цілеспрямовані на протидію правоохоронним органам по боротьбі зі злочинністю, і є частиною протиправних дій, приховування певного злочину може здійснюватися як під час вчинення або після закінчення визначених дій, що сприяли вчиненню злочину.

Тому, спосіб приховування злочину має тісний зв'язок із способами вчинення, і відображує поведінку порушника, пов'язану з вчиненням злочину. У цьому синтезі знаходить своє відображення й особа злочинця, що дозволяє правоохоронним органам розпочинати дії по розшуку і встановлення останнього. Як зазначає Р. С. Белкін, «оскільки спосіб вчинення злочину – це система дій суб'єкта злочину, зумовлена певною мірою і властивостями його особи, і оскільки від цих особливостей залежить вибір тактичних прийомів, адже криміналістична методика надає важливого значення вивченню особи злочинця» [8, с. 215].

Спосіб приховування багато в чому залежить не лише від галузі, у якій вчиняється злочинне діяння, характером діяльності суб'єкта злочину, а також його індивідуальними якостями, до яких можна віднести умінням відшукати способи маскування, підробки, інсценування, розповсюдження неправдивої інформації з метою приховування злочинної діяльності, пов'язаної з хабарництвом.

Способи приховування будь-якої злочинної діяльності характеризуються різноманітністю, і звичайно приховування хабара різняться за суб'єктивними та об'єктивними чинниками: тобто, з одного боку, суб'єктивними інтересами й можливостями хабародавця, з іншого – об'єктивною обстановкою, яка сприяє хабарництву або перешкоджає йому. Залежно від названого хабарництва набуває найрізноманітнішого характеру.

Обов'язковим елементом у криміналістичній характеристиці хабарництва є місце і час вчинення злочину, ці елементи визначають його просторово-часовий аспект.

Місце хабарництва напряму залежить від предмета хабара, його характеристик: а) матеріалізований (кошти, коштовності, антикваріат); б) документальний (законопроекти, накази, розпорядження, рішення, ліцензії, дозволи на видачу позик, банківські платіжні доручення на переказ коштів) [1, с. 34].

Місцями одержання-давання хабара, що мають матеріалізований характер, являються: службові кабінети хабарників; офіси, квартири, будинки, дачі, автомобілі, яхти хабароодержувача, хабародавця або посередника; ресторани, кафе, бари, лазні, клуби, де проходять заплановані зустрічі хабароодержувача та хабародавця; номери готелів, санаторіїв, профілакторіїв або інших приміщень, про зустріч у яких заздалегідь домовилися з хабароодержувачем.

Щодо місць давання хабара, що має нематеріалізований характер, то ними, як правило, виступають ті установи, організації, органи, де відбувається оформлення відповідної документації, що має форму хабара (нотаріальні контори при оформленні договорів купівлі-продажу, дарування; банківські установи, кредитні спілки при отриманні пільгових кредитів; туристичні фірми при оформленні путівок на відпочинок, у тому числі й за кордон; підприємства, організації при оформленні санаторно-курортних путівок, отримання заробітної плати, премії та ін.) [1, с. 35].

Типовими слідами, які зображають слідову картину хабарництва є: грошові кошти, коштовності, цінні речі, які передані хабарнику; чеки, товарні етикетки, ярлики з предметів, одержаних хабарником; залишки речовин, які були присутні на предметі хабара на одязі хабарника (мікрочастинки, нитки); відбитки рук хабародавця на певних предметах обстановки кабінету хабарника, при його запереченні факту відвідування цього кабінету; відбитки рук особи, яка давала хабар та особи, що його одержувала на предметі хабара, при заяві останніх щодо відсутності взаємовідносин між ними; сліди осіб, які брали участь в одержанні-даванні хабара, наприклад у автомобілі хабародавця або хабарника при їх запереченні такої зустрічі і давання хабара; відбитки взуття на місці зустрічі, сліди автотранспортних засобів, сліди слини на недопалках; сліди спеціальних речовин на тілі і одязі хабарника, якими був оброблений предмет хабара; аудіо- чи відеозаписи, на яких зафіксовано подію давання-одержання хабара [1, с. 27].

Стосовно способів приховування даних злочинів, то потрібно сказати, що вони досить типові і характеризуються наступними діями:

1. Фальсифікація або виготовлення документів, які відображують прийом на роботу; просування по службі, створення нових посадових структур.

2. Створення підроблених реєстраційних документів, які засвідчують факт отримання помешкання, оформлення кредиту та ін.

3. Корекція дат, фальсифікація підписів у документах, які засвідчують створення приватних підприємств, комерційних структур тощо.

4. Виготовлення певних невмотивованих управлінських рішень, щодо надання монопольного права торгівлі нафтопродуктами або електроенергією шляхом оформлення протоколів неіснуючих зборів, видання наказів, розпоряджень, що вочевидь суперечать наявній практиці [9, с. 69].

Під час розслідування хабарництва обов'язково встановлюється «ланцюжок» обставин, які підлягають доказуванню. До них належать наступні: а) з'ясування присутності факту передачі посадовій особі хабара громадянином, зацікавленим у виконанні чи невиконанні певних дій (бездіяльності) службовою особою; б) час, місце, спосіб, розмір, характер та інші обставини хабара; в) зміст службової дії або бездіяльності, вчиненого посадовою особою за хабар; г) присутність обставин, які можуть пом'якшувати або обтяжувати відповідальність суб'єктів злочину або звільняють їх від кримінальної відповідальності; г) умови, які сприяли вчиненню цього злочину, і причини, які викликали його вчинення [6, с. 218].

Поряд із наведеними обставинами у тих випадках, коли хабар давався за державні кошти, потрібно з'ясувати розмір збитку, якого зазнала держава, з метою його наступного відшкодування.

Наведене повністю не вичерпує перелік обставин, які мають встановлюватися. Так, для з'ясування обставин передачі посадовій особі хабара треба встановити: а) якою саме особою і через кого проводилась передача хабара; б) які взаємовідносини фігурують між суб'єктами даного злочину; в) коли, у якому місці і за яких обставин вручався хабар; г) які особи були присутні під час передачі, або хто міг бачити спілкування хабародавця і хабароодержувача у момент вчинення злочину; г) мета передачі хабара (тобто чого саме хотіла особа, передаючи хабар, якого

результату вона чекала); д) чи виконано обіцянку службовою особою, яка отримала хабар; е) чи присутні на предметі хабара певні особливості (такі особливості мають бути ретельно з'ясовані для уникнення заміни переданого предмета або внесення у нього змін); є) яким способом особа, яка передає хабар отримала певні кошти або майно для передачі [6, с. 219].

Для з'ясування характеру дії, вчиненої посадовою особою за отриманий хабар, необхідно також установити низку обставин. До них можуть бути віднесені наступні: а) яка службова дія в інтересах хабародавця була виконана або не виконана посадовою особою; б) чи законна ця дія; в) чи входить до кола офіційних обов'язків посадової особи низка дій, виконуваних в інтересах хабародавця; і) хто з посадових осіб крім хабароодержувача має відношення до виконання службових дій і яка їх роль у цьому; г) чи був факт отримання матеріальних вигод посадовою особою; д) чи існує причинний зв'язок між фактом одержання хабара і виконанням або невиконанням ним певних службових дій; е) які порушення чинних правил роботи в установі або на підприємстві були допущені та як це позначилося на їх діяльності.

З метою з'ясування обставин, які обтяжують або пом'якшують вину учасників злочину, або таких, що звільняють їх від кримінальної відповідальності, слід установити весь комплекс даних, які належать до структури й діяльності підприємства й установи та участі в ній осіб, притягнених до відповідальності [6, с. 219].

Висновки. Підсумовуючи, можна надати наступне визначення: криміналістична характеристика хабарництва – це система взаємоузгоджених фактичних даних та заснованих на них наукових висновків та рекомендацій про особливості розслідування даного виду злочинів.

Для формування концепції криміналістичної характеристики хабарництва та розроблення основ методики викриття зазначеної категорії злочинів вирішальну роль виконує спосіб їх вчинення як система дій, прийомів, операцій, спрямована на неправомірне отримання особою, яка перебуває на службі у будь-якому вигляді хабара за здійснення або ні певних дій у інтересах тієї особи, яка дає хабар, або у інтересах третьої особи з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Використана література :

1. Розслідування злочинів корупційної спрямованості: Науково-практичний посібник / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель. – Х. : «Харків юридичний», 2013. – 220 с.
2. Криміналістика: навчальний посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 540 с.

3. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Ю. Шепітько. – К.: Ін Юре, 2010. – 496 с.
4. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій / І. І. Когутич. – К.: Атіка, 2009. – 888 с.
5. Палій Н. Р. Предмет і способи одержання службовою особою митних органів неправомірної вигоди / Н. Р. Палій // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 408–416.
6. Асєєв Р. О. Деякі загальні положення криміналістичної характеристики хабарництва / Р. О. Асєєв // Правова держава. – 2012. – № 4. – С. 218–223.
7. Мишков Я. Криміналістична характеристика хабарництва / Мишков Я. // Вісник академії правових наук. – № 1. – 2010. – С. 147–154.
8. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики: В 3-х т. – Т. 1. Общая теория советской криминалистики. – М. : Акад. МВД. – 578 с.
9. Суворов О. М. Поняття службових злочинів корупційної спрямованості та їх криміналістична характеристика / О. М. Суворов // Часопис Академії адвокатури України. – № 25. – 2014. – С. 66–71.